

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia de Securitate 13(2) 2023

ISSN 2657-8549

DOI 10.24917/26578549.13.2.6

ARTYKUŁY

Urszula Romelczyk

Komenda Rejonowa Policji Warszawa IV

ORCID 0000-0002-9436-3130

Przygotowanie oficerów wychowawczych do przeciwdziałania patologiom społecznym w SZ RP w XXI wieku

Preparation of education officers for counteracting social pathologies
in the Armed Forces of the Republic of Poland

Abstrakt

W artykule omówiono przygotowanie oficerów wychowawczych do przeciwdziałania zjawiskom patologii społecznych w środowisku wojskowym. Na podstawie badań własnych i dostępnej literatury przedmiotu podjęto próbę analizy zakresu kompetencji zawodowych i społecznych, w tym szczególnie pożądanych cech, jakimi powinien wyróżniać się żołnierz korpusu wychowawczego, aby skutecznie zapobiegać patologiom w środowisku. Ponadto przeanalizowano kryteria doboru kandydatów na oficerów wychowawczych oraz kierunki przygotowywania ich do przeciwdziałania patologiom społecznym w wojsku XXI wieku.

Słowa kluczowe: wojsko, patologie społeczne, profilaktyka, korpus wychowawczy.

Abstract

The article presents the subject of the preparation of educational officers to counteract the social pathologies behaviour in the military environment.

Based on own research and the available literature on the subject, an attempt was made to analyze the scope of professional and social competences, including the desirable features that a soldier of the educational corps should have in order to effectively prevent pathologies in the environment. In addition, the criteria for the selection of candidates for educational officers were analyzed as well as the directions of preparing them to counteract social pathologies in the 21st century army.

Keywords: army, social pathologies, prevention, educational corps

Wprowadzenie

Zmiany cywilizacyjne i społeczne, jakie zaszły od XIX wieku do pierwszych dekad XXI wieku, znacznie zwiększają wymagania otoczenia społecznego do jednostki w zakresie zarówno kompetencji społecznych, jak i zawodowych. Szczególnie jest to widoczne w wyspecjalizowanych grupach społecznych takich jak wojsko. Na wyzwania te zwrócił uwagę Alvin Toffler: „Nowoczesne wojsko potrzebuje żołnierzy, którzy potrafią posługiwać się swoim umysłem, którzy zdolni są porozumieć się z przedstawicielami różnych narodów i kultur, którzy tolerują dwuznaczność, przyjmują inicjatywę i zadają pytania, nawet wówczas, gdy prowadzą one do kwestionowania autorytetu. Zmieniona natura wojny oraz działania w czasie stanowienia pokoju przypisują coraz większą wartość wykształceniu i znajomości przedmiotu, a coraz mniejszą staromodnemu machismo i brutalnej sile”¹. Wojsko, pomimo hermetyczności środowiskowej, a może również właśnie dlatego, nie jest wolne od zachowań patologicznych. Charakterystyczne czynniki występujące w siłach zbrojnych, jakimi są hermetyczność środowiskowa, hierarchizacja, stres bojowy czy dyscyplina, mogą wywoływać zjawiska dysfunkcyjne w tym środowisku. Do tego dochodzi dynamiczne tempo życia, poszukiwanie i oczekiwanie szybkich rezultatów oraz koncentracja na przyjemności, które atakują powszechnie społeczeństwo z mass mediów, stają się kolejnym elementem stresogennym i pożywką dla różnego rodzaju uzależnień czy innych zachowań patologicznych. Dodatkowo wszelkie pojawiające się patologie społeczne wpływają pośrednio lub bezpośrednio na bezpieczne funkcjonowanie całego środowiska lub grupy społecznej, a w przypadku sił zbrojnych również na zagrożenia dla bezpieczeństwa państwa, ponieważ o sile militarnej kraju nie świadczą już tylko czynniki ekonomiczne i gospodarcze, ale również społeczne, wychowawcze i kulturowe. Praca oficerów wychowawczych jest kluczowym czynnikiem zapobiegawczym i wpływającym znacząco na przeciwdziałanie zjawisk patologii w wojsku.

Na podstawie zatem własnych badań oraz analizy dostępnej literatury można wysnuć wniosek, że właściwe przygotowanie oficerów wychowawczych do realizacji zadań związanych z zapobieganiem i przeciwdziałaniem patologiom społecznym warunkuje prawidłową realizację obowiązków wynikających z toku służby w SZ RP. Przygotowanie to winno być ukierunkowane na kształtowanie odpowiednich kompetencji społecznych i zawodowych, właściwy dobór form i metod pracy z żołnierzami zawodowymi, optymalną współpracę z podmiotami wojskowymi i cywilnymi w tym zakresie.

Metoda badań i opis grupy badawczej

Uwzględniając tryb przygotowania oficerów wychowawczych w systemie instytucjonalnym oraz indywidualnym, w rozważaniach badawczych podjęto się próby odpowiedzi na poniższe pytania. Jak przygotować oficerów wychowawczych w Siłach Zbrojnych RP do przeciwdziałania patologiom społecznym, aby skutecznie zapobiegać i reagować

¹ Toffler A., Toffler H. (1997). *Wojna i antywojna* (tłum. B. Budrecka, L. Budrecki). Muza SA. Warszawa, s. 108.

na zachowania patologiczne w środowisku żołnierzy zawodowych? Jakie kompetencje zawodowe i społeczne, w tym rodzaj wykształcenia, mają wpływ na oddziaływania profilaktyczne? Jakie są uwarunkowania, wymogi i potrzeby przygotowania oficerów wychowawczych do przeciwdziałania patologiom społecznym? Aby uzyskać odpowiedzi na powyższe pytania, zastosowane zostały dwie podstawowe grupy metod badawczych²:

1. Metody teoretyczne, w tym: analiza i synteza, porównanie i uogólnienie, indukcja i dedukcja.
2. Metody empiryczne, w tym sondażu diagnostycznego, który zrealizowany został w 2012 roku przy pomocy kwestionariusza wywiadu w środowisku oficerów wychowawczych będących przedstawicielami wszystkich rodzajów Sił Zbrojnych RP. Odpowiedzi uzyskane w ramach badania zostały poddane analizie jakościowej i ilościowej w zależności od rodzaju uzyskanych danych empirycznych.

Wywiad skierowano do oficerów i podoficerów wychowawczych z różnych rodzajów wojsk i jednostek organizacyjnych Sił Zbrojnych RP (Żandarmeria Wojskowa, Dowództwo Garnizonu, Inspektorat Wsparcia Sił Zbrojnych, Wojska Specjalne, Marynarka Wojenna, Siły Powietrzne, Wojska Lądowe).

Badani służyli w Siłach Zbrojnych RP od 3 do 30 lat. Średni czas służby wyniósł 17 lat i 3 miesiące. Na stanowisku oficera wychowawczego najkrócej pełniono służbę 2 miesiące, a najdłużej 23 lata. Średni staż służby na stanowisku oficera wychowawczego wyniósł 6 lat. W sondażu wzięło udział 38 oficerów wychowawczych, w tym 7 kobiet. Najwięcej respondentów ukończyło szkołę oficerską, następnie kurs oficerski i inne, wśród których wymieniono szkołę chorążych (4 osoby), szkołę podoficerską (1 osoba), policyjną (1 osoba), SPR (Szkoła Podchorążych Rezerwy) (1 osoba). Oprócz wykształcenia wojskowego oficerowie wychowawczy posiadają także wykształcenie zdobyte na uczelniach cywilnych.

Największa część wśród oficerów wychowawczych ukończyła pedagogikę, następnie zarządzanie i historię. Wśród badanych były także osoby z wykształceniem licencjackim i średnim, stąd kategoria „nie ukończyło studiów magisterskich”.

Zastosowanie powyższych metod badawczych pozwoliło na podjęcie rozważań w kwestii pożądanych kompetencji społecznych, zawodowych oraz kryteriów doboru żołnierzy do korpusu wychowawczego.

² Por. M. Łobocki (1984). *Metody badań pedagogicznych*. WNiS. Warszawa, s. 117; T. Mendel (1995). *Metodyka pisania prac doktorskich*. Wydawnictwo AE. Poznań, s. 56; W. Pytkowski (1985). *Organizacja badań naukowych i ocena prac naukowych*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, s. 114–115, 129, 205; Z. Stachowiak (2000). *Metodyka i metodologia pisania prac kwalifikacyjnych*. Akademia Obrony Narodowej, Wydział Strategiczno-Obroenny, Instytut Nauk Ekonomicznych. Warszawa, s. 30–31, 34, 37, 44; E. Wiśniewski (1998). *Metodyka wojskowych badań naukowych*, część I, zeszyt I: *Wprowadzenie do metodyki i wojskowe badania naukowe*. Akademia Obrony Narodowej. Warszawa, s. 76–77.

Ryc.1. Rozkład kierunków studiów cywilnych ukończonych przez oficerów wychowawczych

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych z 2012 roku).

Wymogi kompetencyjne oficerów wychowawczych

Obecnie zadania oficerów wychowawczych można sprowadzić do pięciu głównych obszarów:

- edukacji obywatelskiej i upowszechniania ceremoniału wojskowego (m.in. upowszechnianie tradycji oręża polskiego, doskonalenie w środowisku żołnierskim międzynarodowego prawa humanitarnego);
- komunikacji społecznej i współpracy z otoczeniem zewnętrznym;
- kultury i oświaty poprzez promowanie m.in. polskiej kultury narodowej;
- społecznych problemów służby w tym zapobieganiu zjawiskom nieakceptowanym społecznie (relacje interpersonalne, zapobieganie uzależnieniom);
- dyscypliny wojskowej m.in. kształtowanie wysokiego morale.

Złożoność działalności społeczno-wychowawczej w siłach zbrojnych wymaga długofalowych oddziaływań profilaktycznych oraz przygotowania oficerów w tym zakresie.

Według wczesnych teorii pojęcie kompetencji wywodzi się z doświadczenia³. Ówczesne zrozumienie kompetencji związane było z obowiązującymi w danym okresie nurtami filozoficznymi oraz religijnymi. Pierwsze wzmianki w zakresie kompetencji pojawiły się w *Zasadach zarządzania* w 1911 roku, książce autorstwa Frederica W. Taylora, uważanej za fundamentalną dla teorii zarządzania. Dotyczyły one rozwiązań

³ J. Locke (1955). *Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa.

w zakresie umiejętności menedżerskich, będących w dzisiejszym znaczeniu jednym z podstawowych filarów kompetencji. Generalnie termin „kompetencje” obejmuje dwa znaczenia. Pierwsze oznacza wiedzę i umiejętności niezbędne do realizacji określonych zadań. Drugie znaczenie to zakres uprawnień formalno-prawnych do sprawowania władzy oraz działania⁴. Psychologowie podkreślają nierozzerwalny związek pomiędzy kwalifikacjami a kompetencjami. Właśnie kompetencje charakteryzują kwalifikacje ludzi w poszczególnych zawodach, stają się kluczem do osiągania sukcesów. Kompetencje dotyczą kluczowych obszarów ludzkiej aktywności⁵. Kwalifikacje posiadają cechy ilościowe, zaś kompetencje wyróżniają cechy jakościowe. Ponadto bez kwalifikacji nie można być kompetentnym, ale równocześnie bez kompetencji nie można zastosować posiadanych kwalifikacji⁶.

Podsumowując, nie ma jednoznacznej definicji pojęcia kompetencji. Mają one zróżnicowany zakres pojęciowy i znaczeniowy. Do najczęściej wymienianych obszarów kompetencji należą: wiedza, umiejętności, postawy, zachowania, cechy osobowości, odpowiedzialność, motywacja, zdolności oraz formalne uprawnienia⁷. Kompetencje nie mają charakteru statycznego, ich rozwój polega na zmianie i dopełnianiu się, a nie na zastępowaniu starych przez nowe. Podnoszenie poziomu jednych kompetencji wpływa na zasadzie wspomagania na rozwój innych, najczęściej zbliżonych do siebie⁸. Pojęcie kompetencji społecznych do praktyki psychologicznej wprowadził w 1959 roku Robert White. Obszarem jego badań stała się problematyka wywierania wpływu na otoczenie. Kompetencje definiował jako specyficznie pojmowaną umiejętność, która wpływa na skuteczną interakcję z otoczeniem, wskazując na nią jako na umiejętność społeczną⁹. Kompetencje społeczne oficera stanowić mogą część wojskowych kwalifikacji zawodowych zapewniających sprawne i skuteczne pełnienie funkcji kierowniczych (dowódczych), a także administracyjnych w warunkach pokojowego szkolenia wojska oraz w działaniach w czasie wojny¹⁰.

⁴ D. Turek, A. Wojtczuk-Turek (2006). *Kompetencje człowieka – tradycja i współczesność*. Szkoła Główna Handlowa. Warszawa, s. 41.

⁵ K. Sikora (2016). *Kompetencje społeczne dowódców pododdziałów wojskowych*. Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej. Warszawa, s. 97.

⁶ E. Ozga (2004). *Kompetencje obywatelskie młodzieży akademickiej oraz ich środowiskowe uwarunkowanie*. Nieopublikowana praca doktorska. Uniwersytet Jagielloński. Kraków, s. 13.

⁷ E. Chmielewska (2009). *Od Europejskich do Krajowych Ram Kwalifikacji*. Fundacja „Fundusz Współpracy”. Warszawa, s. 25.

⁸ M. Dudzikowa (1994). *Kompetencje autokreacyjne – czy i jak są możliwe do nabycia w toku studiów pedagogicznych*. W H. Kwiatkowska (red.), *Ewolucja tożsamości pedagogiki*. Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego. Warszawa, s. 205.

⁹ E. Starostka (2007, 1 stycznia). *Kompetencje społeczne a możliwości interpersonalne*. <http://www.psychologia.net.pl/arttykul.php?level=254> [dostęp 13.07.2018].

¹⁰ J.A.F. Stoner, R. Freeman, D.R. Gilbert (1998). *Kierowanie* (tłum. A. Ehrlich). Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne. Warszawa, s. 26.

Mając powyższe na uwadze, na podstawie literatury przedmiotu¹¹ oraz przeprowadzonych badań empirycznych proponuje się, aby do podstawowych kompetencji społecznych niezbędnych przyszłemu oficerowi zaliczyć:

- umiejętności przywódcze, a zwłaszcza wywieranie wpływu na innych oraz zdolność motywowania;
- umiejętność pracy z grupą, w tym ustalanie norm, formułowanie celów i rozwiązywanie współpracy;
- umiejętność analizy sytuacji społecznej, czyli empatia;
- umiejętności komunikacyjne;
- umiejętność niesienia pomocy;
- umiejętność rozwiązywania konfliktów;
- umiejętności negocjacyjne;
- umiejętność odnajdowania się w różnych sytuacjach społecznych, w tym również w sytuacjach na styku ze środowiskiem cywilnym.

Podstawą kompetencji społecznych powinna być wiedza z zakresu socjologii, psychologii społecznej, pedagogiki, teorii i organizacji zarządzania oraz praktyka społeczna¹².

Powyżej opisane elementy można zatem sprowadzić do pięciu głównych kompetencji społecznych:

- przywództwo;
- współpraca;
- komunikowanie się;
- wpływ i negocjowanie;
- postępowanie w sytuacjach trudnych.

Przywództwo jest pojęciem trudnym do jednoznacznego zdefiniowania. Zazwyczaj oznacza kierowanie dążeniem do realizacji wspólnych celów dla obu stron relacji. Relacja przywództwa nie opiera się na narzucaniu własnych rozwiązań, jak to jest w przypadku władzy. Relacja pomiędzy przywódcą a jego zwolennikami zwykle opiera się na dobrowolności uznania jednostki za przywódcę. Przywódcą można zostać poprzez wpływ autorytetu osobistego lub instytucjonalnego. W imieniu tej grupy, która go uczyniła swoim wodzem, podejmuje decyzje. Przywódca to również dla tej grupy źródło energii potrzebnej do działania, wsparcie, a także jednostka wzbudzająca inicjatywę¹³.

Do właściwie traktowanego przywództwa nieodzownie przypisane są również takie pojęcia jak: współpraca, komunikowanie się, wpływ i negocjowanie. Zasadniczo można je określić jako narzędzia kompetencyjne, które w sposób ciągły należy rozwijać, by przywódca był właściwie rozumiany i postrzegany przez podwładnych.

Współpraca to zdolność tworzenia więzi i współdziałania z innymi, umiejętność pracy w grupie na rzecz osiągnięcia wspólnych celów, umiejętność zespołowego wykonywania zadań i wspólnego rozwiązywania problemów. Współpraca i współdziałanie

¹¹ L. Konarski (1997). *Dowódca w sytuacjach społecznych*. Ministerstwo Obrony Narodowej. Warszawa, s. 10.

¹² M. Sikorski, T. Kantz (2009). *Teoretyczne podstawy kształtowania kompetencji społecznych podchorążych AWM*. „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej”, R. XLX, 179(4) 188.

¹³ M. Herman (1998). *Elementy przywództwa*. WJ. Szczupaczyński (red.), *Władza i społeczeństwo*. Wydawnictwo Naukowe Scholar. Warszawa, s. 297.

prowadzą do tworzenia wewnętrznych więzi wśród członków grupy, jak i tworzenia poczucia tożsamości z zespołem, co zapewnia sprawne funkcjonowanie tego zespołu na rzecz osiągania wspólnych celów jego członków¹⁴.

Komunikowanie się to proces wytwarzania, przekształcania i przekazywania informacji pomiędzy jednostkami, grupami i organizacjami społecznymi, mający na celu dynamiczne kształtowanie, modyfikację bądź zmianę wiedzy, postaw i zachowań w kierunku zgodnym z wartościami i interesami oddziałujących na nie podmiotów. W procesach komunikacyjnych nadawca często wykorzystuje znane mu środki perswazji lub manipulacji celem wywołania pożądanego dla siebie zachowania odbiorcy¹⁵.

Z kolei wpływ to proces, podczas którego dochodzi do zmiany zachowania, uczuć, emocji lub opinii jednostki na skutek tego, co myślą, mają bądź tego, co robią inni ludzie, jak również na skutek celowego wpływu i manipulacji. Wpływ społeczny przybiera różne formy i może być przyjmowany za porozumieniem społecznym, może mieć formę presji lub być wynikiem oddziaływania przywódczego, perswazji bądź marketingu¹⁶.

Negocjowanie jest dwustronnym procesem komunikowania się, którego celem jest osiągnięcie porozumienia, gdy przynajmniej jedna strona nie zgadza się z daną opinią lub rozwiązaniem sytuacji. Negocjowanie to sposób porozumienia w celu rozwiązania konfliktu oraz proces formułowania rozwiązania satysfakcjonującego zaangażowane w konflikt strony¹⁷.

Oficer jako dowódca odgrywa najważniejszą rolę w kształtowaniu postaw i zachowań podległych mu żołnierzy. To on jest odpowiedzialny za nadanie właściwych ram pracy szkoleniowo-wychowawczej. Kultura funkcjonowania Sił Zbrojnych WP nakłada na dowódcę jednoosobową odpowiedzialność za efekty pracy¹⁸. Kompetencje społeczne oficera, bowiem bardzo często decydują o skuteczności dowodzenia i wypełniania zadań stawianych przed pododdziałem wojskowym. „Dowództwo to mądrość, rzetelność i człowieczeństwo, mięstwo i surowość”¹⁹.

Mając na uwadze powyższe rozważania, a w szczególności to, że to na komórkach wychowawczych w głównej mierze ciąży obowiązek kształtowania właściwych postaw żołnierzy oraz zapobiegania nieakceptowanym społecznie zachowaniom w wojsku, ale przede wszystkim to, że służba w komórce wychowawczej koncentruje się na pracy z drugim człowiekiem, respondenci w wypowiedziach odnośnie do kompetencji społecznych, jakie powinien posiadać żołnierz korpusu osobowo wychowawczego, zwracali uwagę na takie cechy jak zdolności komunikacyjne przejawiające się w umiejętnym wyrażaniu myśli, właściwym wysławianiu się z zachowaniem kultury języka ojczystego oraz mediacji i negocjacji. Respondenci w wypowiedziach podkreślali istotność kultury

¹⁴ E. Mikołajewska, D. Mikołajewski (2018). *Informatyka afektywna w zastosowaniach cywilnych i wojskowych*. „Zeszyty Naukowe WSOWL”, 168(2), 3.

¹⁵ P. Rogaliński (2002, 12 października). *Perswazja werbalna i programowanie neurolingwistyczne*. <http://www.rogalinski.com.pl/marketing-2/perswazja-verbalna-i-programowanie-neurolingwistyczne/> [dostęp 12.03.2018].

¹⁶ B. Wojciszke (2017). *Psychologia społeczna*. Wydawnictwo Naukowe Scholar. Warszawa.

¹⁷ A. Horzyk (2012). *Negocjowanie. Sprawdzone strategie*. Edgard. Warszawa, s. 192.

¹⁸ K. Sikora (2016). Dz. cyt. s. 43.

¹⁹ Sun Tzu (2012). *Sztuka wojny* (tłum. D. Bakałarz). Helion. Gliwice.

osobistej. Charakterystyczne w wypowiedziach były takie elementy jak empatia, a wraz z nią cierpliwość i umiejętność rozwiązywania „żołnierskich” problemów, a także asertywność. Charakterystyczna jest wielość wypowiedzi, gdzie respondenci podkreślali istotę takich cech jak umiejętność współpracy w grupie oraz indywidualnym kontakcie z drugim człowiekiem. Ponad połowa badanych wskazała zdolności pedagogiczne jako istotny element w zakresie kompetencji społecznych oficera wychowawczego. Przy tym zwrócono również uwagę, że fundamentem tych zdolności jest posiadana wszechstronna wiedza, w szczególności z zakresu dyscypliny wojskowej oraz przepisów prawnych i relacji interpersonalnych, co wiąże się z nieustającym samokształceniem.

Były też wypowiedzi, w których podkreślano jako istotne cechy: elastyczność w działaniu, fachową wiedzę, umiejętność radzenia sobie w sytuacjach trudnych i stresowych. W kilku wypowiedziach zwrócono uwagę na umiejętność współpracy ze środowiskiem tak wojskowym, jak i tym z jego otoczenia. Na ważny element z zakresu kompetencji społecznej zwrócił uwagę jeden z respondentów, którego wypowiedź zostanie przytoczona w całości jako swego rodzaju podsumowanie powyższych odpowiedzi: „oficer wychowawczy to dobry obserwator i słuchacz; nie może oceniać – może tylko sugerować i podpowiadać kompetentnym osobom – np. psychologowi w jednostce, który z żołnierzy może przejawiać problemy natury wychowawczej bądź dyscyplinarnej”. Inny respondent wskazał na: „odpowiedni system wartości i cech osobistych, które są niezbędne do osiągnięcia celów wychowawczych, jak również poczucie własnej wartości”. Charakterystyczna jest wypowiedź wskazująca na istotę cech i zdolności przywódczych, umiejętności z zakresu działalności wychowawczej oraz sztuki motywowania podwładnych, jak również umiejętność kierowania grupą – organizator, analityk, planista, co jednocześnie jest charakterystyczne dla dowodzenia.

Uogólniając, można powiedzieć, że istotnymi elementami z zakresu kompetencji społecznych są: elastyczność w działaniu, fachowa wiedza, umiejętność radzenia sobie w sytuacjach trudnych i stresowych oraz umiejętność współpracy ze środowiskiem tak wojskowym, jak i tym z jego otoczenia. Oficer wychowawczy ma być dobrym obserwatorem i słuchaczem; nie może oceniać – może tylko sugerować i podpowiadać kompetentnym osobom – np. psychologowi w jednostce, który z żołnierzy może przejawiać problemy natury wychowawczej bądź dyscyplinarnej. Cechować go musi odpowiedni system wartości i cech osobistych, które są niezbędne do osiągnięcia celów wychowawczych, jak również poczucie własnej wartości.

Jako bardzo istotne wyłaniają się w badaniach cechy i zdolności przywódcze oficera wychowawczego, jego umiejętności w zakresie działalności wychowawczej oraz sztuki motywowania podwładnych, jak również umiejętność kierowania grupą; powinien być on dobrym organizatorem, analitykiem, planistą, co jednocześnie jest charakterystyczne dla dowodzenia.

Biorąc pod uwagę to, że wykonywanie funkcji oficerskich polega na współdziałaniu z innymi osobami, współczesny oficer powinien być specjalistą w kierowaniu ludźmi, co nie zawsze jest oczywiste w ściśle zhierarchizowanym środowisku Sił Zbrojnych RP.

Ponadto dowódca powinien być przygotowany do pełnienia obowiązków w zmiennych warunkach oraz ciągle zmieniającym się otoczeniu społecznym²⁰.

Podsumowując rozważania teoretyczne, uznać należy, że obecny model kwalifikacji zawodowych oficera powinien iść w kierunku humanizacji, odchodząc od typowego technokratycznego modelu, który w obecnym otoczeniu społecznym jest mało efektywny. Oficera specjalistę powinien zastąpić przywódca o wyrazistej osobowości. Styl jego pracy powinien zależeć od stawianych celów i być na tyle elastyczny, aby w przypadku ich zmiany bądź zmiany otoczenia, w jakim działa, mógł samodzielnie się przystosować. Oficer taki ma inspirować, motywować do wzorowej służby, rozbudzać intelektualnie oraz kreować osobowość podwładnych²¹.

W związku z tym, że pytanie o kwalifikacje zawodowe, tak jak i społeczne, miało charakter pytania otwartego, przedstawione zostaną najczęściej powtarzające się wypowiedzi respondentów, co po przeanalizowaniu pozwoli udzielić odpowiedzi na pytanie, o to jakie kompetencje społeczne i zawodowe powinien posiadać oficer wychowawczy, żeby skutecznie przeciwdziałać zjawiskom nieakceptowanym społecznie.

Wśród wypowiedzi najliczniejszą stanowiła grupa wskazująca takie cechy zawodowe jak wiedza z dziedziny nauk humanistycznych i społecznych (sytuacje kryzysowe, konsekwencje stresu, wypalenie zawodowe). Zwracano również uwagę na to, że osoby te powinna cechować otwartość i konsekwencja oparta na dobrym przygotowaniu merytorycznym do wykonywania powierzonych mu zadań. Spośród nauk humanistycznych wskazywano na wykształcenie kierunkowe pedagogiczne oraz kwalifikacje do zarządzania zasobami ludzkimi i pracy kulturalno-oświatowej. Część respondentów zwróciła uwagę na przygotowanie fizyczne jako pożądaną cechę w obszarze kompetencji zawodowych. Duża liczba wypowiedzi wskazywała jako jeden z elementów kompetencji zawodowych umiejętność szybkiego uczenia się i przekazywania wiedzy oraz wykształcenie i doświadczenie związane z dogłębnym poznaniem warunków życia wojskowego. Były też wypowiedzi wskazujące, że nie można oddzielić kompetencji społecznych od zawodowych, wręcz powinny się one uzupełniać.

Warto powtórzyć i podkreślić, że ważnymi dla oficera wychowawczego kompetencjami społecznymi są: rzetelność, prawość, empatia, umiejętności z zakresu komunikacji społecznej, kultura osobista i kultura języka, umiejętność słuchania oraz wiedza z zakresu nauk humanistycznych. Natomiast zawodowymi: otwartość i konsekwencja oparta na merytorycznym przygotowaniu, w tym ukończenie szkoły wojskowej, doświadczenie w dowodzeniu na szczeblu plutonu czy kompanii.

Kryteria doboru kandydatów na oficerów wychowawczych

W obrębie kwalifikacji zawodowych warto odpowiedzieć na pytanie o kwalifikacje, jakie powinien posiadać oficer wychowawczy. Na podstawie analizy wypowiedzi, badań oraz wskazań z historycznych źródeł wyłania się zdecydowane preferowanie studiów

²⁰ S. Tokarski (1994). *Psychologia organizacji*. Uniwersytet Gdański. Gdańsk.

²¹ M. Sikorski (2004). *Kwalifikacje zawodowe dowódcy*. „Zeszyty Naukowe Marynarki Wojennej”, R. XLV, 156(1), 129.

humanistycznych, szczególnie takich kierunków jak: pedagogika, psychologia, socjologia oraz historia, które są najbardziej pożądane z racji zadań, jakie stoją przed kadrą korpusu wychowawczego. Jednocześnie wraz z wykształceniem humanistycznym niezbędnym elementem jest doświadczenie dowódcze zdobyte w „jednostce liniowej” jako dowódca plutonu czy kompanii.

W przypadku posiadania tylko wykształcenia wojskowego zdobycie doświadczenia na stanowisku dowódczym w jednostce liniowej warunkiem koniecznym przed wyznaczeniem na stanowisko w korpusie osobowym wychowawczym jest podniesienie kwalifikacji zawodowych w obszarze nauk społecznych i pedagogicznych w ramach kształcenia podyplomowego, ewentualnie na rocznym kursie organizowanym przez MON, który obejmuje zagadnienia z psychologii, pedagogiki, historii, socjologii oraz komunikacji społecznej. Warto zauważyć, że nie można ograniczać się tylko do jednego elementu predysponującego do służby wychowawczej w wojsku. Powinny to być minimum trzy składowe: kierunek studiów (humanistyczny), kursy lub szkolenia z zakresu działalności wychowawczej oraz doświadczenie w dowodzeniu.

Oficer wychowawczy powinien posiadać wiedzę nie tylko z zakresu wychowania, ale także znajomości życia codziennego, relacji międzyludzkich i problemów natury służbowej. Pożądane jest również posiadanie umiejętności diagnozowania zagrożeń patologicznych w środowisku wojskowym. W związku z powierzaniem często tym oficerom również funkcji reprezentacyjnej, zwłaszcza w obszarze współpracy ze środowiskiem pozawojskowym, wskazana jest znajomość języka obcego oraz takie umiejętności jak: komunikatywność, łatwość nawiązywania współpracy, dyspozycyjność, wiedza z zakresu patologii społecznych, sposobów radzenia sobie ze stresem oraz znajomość gospodarki finansowej. Ważna również w pracy wychowawczej jest znajomość sytuacji rodzinnej żołnierza.

W wyznaczaniu na stanowiska wychowawcze nie powinno być przypadkowości. Nie może ono służyć tylko do awansu lub być traktowane jako stanowisko przejściowe tak jak do tej pory, co obrazują wypowiedzi respondentów: „obecnie brak jest systemu przygotowania żołnierzy (oficerów i podoficerów do pełnienia funkcji wychowawczych)”, „często są wybierani przypadkowo, bez należytego przygotowania zawodowego”, „obecnie jest wyznaczany w drabinie awansu, jego przygotowanie do roli oficera wychowawczego jest znikome, jest to jedno ze stanowisk tylko po to, żeby awansować”, „nikt nie zrobił kariery zawodowej wśród oficerów wychowawczych”. I inne opinie: „wyznaczanie osób w korpusie oficerów młodszych, którzy nie posiadają stosownych kwalifikacji”, lub „obecnie proces przygotowania do pełnienia funkcji oficera wychowawczych nie istnieje, na stanowiskach umieszczani są ludzie przypadkowi, bez żadnego przygotowania, często, aby się kogoś pozbyć, lub kogoś awansować”.

Praca wychowawcza jest szczególnie wymagająca, ponieważ ukierunkowana jest na żywy organizm. Metod tej pracy nie można przetestować w laboratorium czy przy wykorzystaniu symulacji komputerowych. Dlatego pożądane jest, aby proces przygotowania rozpoczynał się na etapie szkoły oficerskiej. Kursy organizowane dla oficerów wychowawczych przez WCEO już po objęciu stanowiska nie są dobrą praktyką – nie gwarantują uzupełnienia w całości braków z zakresu nauk humanistycznych, tradycji wojskowych i innych zagadnień z zakresu zadań oficerów wychowawczych. Dbając

o komfort pracy tych osób, wyszkolenie wojskowe i ich osobiste kompetencje powinny być wzmacniane na treningach interpersonalnych i szkoleniach wspomagających ich rozwój osobisty (treningi asertywności, komunikacji itp.), a następnie na szkoleniach specjalistycznych prowadzonych przez praktyków z różnych dziedzin, kluczowych dla wypełniania zadań przez oficerów wychowawczych (terapeuci uzależnień, zajęciowi, interwencji kryzysowi, prawnicy, trenerzy umiejętności społecznych itp.). Tematyka kursów powinna być dostosowana do aktualnych problemów. Nie może zatrzymać się w miejscu, musi podążać za zmieniającym się światem, a w kwestii oddziaływań wychowawczych z zakresu zjawisk patologicznych nawet go wyprzedzać.

Kierunki przygotowywania oficerów wychowawczych do przeciwdziałania patologiom społecznym w wojsku XXI wieku

W mniejszym lub większym stopniu przemiany społeczne, jakie zachodzą w świecie współczesnym, modelują środowisko wojskowe. Aby określić, jak przygotować żołnierzy służby wychowawczej do przeciwdziałania niekorzystnym zjawiskom, ważne wydaje się ustalenie, z jakimi zjawiskami spotykają się w codziennej służbie, jak obecnie wygląda proces doskonalenia żołnierzy korpusu osobowego wychowawczego, a także jaki powinien być cel zapewnienia skuteczności w walce z patologiami społecznymi w Siłach Zbrojnych.

Jak wynika z oceny oficerów wychowawczych: 58% żołnierzy ma problem z nazywaniem alkoholu, 10,5% nadużywa narkotyków, a 30% nałogowo pali papierosy. Systematycznie wzrasta spożycie alkoholu, tak zwanych dopalaczy oraz zachowań wynikających z kultury języka i relacji interpersonalnych. Aby móc zaradzić tym zjawiskom, należy określić, jakimi kryteriami powinni się kierować dowódcy przy wyborze żołnierzy do korpusu osobowo wychowawczego.

Z wypowiedzi respondentów wynika, że oficerowie wychowawczy w mniejszym lub większym stopniu są kierowani na kursy, szkolenia i warsztaty z zakresu przeciwdziałania patologiom społecznym. Jednak badania wskazują, że ich udział w tego typu zajęciach często jest niemożliwy ze względu na znaczną liczbę obowiązków, którymi są obarczani, a także z nieznamośności problemów służby wychowawczej wyższych przełożonych, co skutkuje ciągłym brakiem czasu oraz możliwości udziału w tych przedsięwzięciach.

Wydaje się więc zasadne, żeby już w szkołach wojskowych na każdym etapie kształcenia żołnierz mógł otrzymać podstawową wiedzę z zakresu komunikacji interpersonalnej, podstaw nauk pedagogicznych, prawnych, psychologicznych i społecznych. W celu utrwalenia i aktualizowania wiedzy należy wprowadzić obowiązkowe szkolenia w toku dalszej służby. Szkolenia te powinny odbywać się przynajmniej raz w roku z każdego bloku tematycznego i mogą być prowadzone na terenie jednostki. Poprawi to stan wiedzy kadry dowódczej z obszarów wychowania. Przed wyznaczeniem żołnierza na oficera wychowawczego należy uwzględnić posiadane przez niego wykształcenie, przy czym żołnierz musi mieć przygotowanie na stanowisku dowódczym przy jednoczesnym spełnieniu wymogu odnośnie do wiedzy z obszaru nauk humanistycznych. Żołnierz jeszcze przed podjęciem obowiązków powinien przejść minimum miesięczne szkolenie

organizowane przez MON, prowadzone przy współpracy z terapeutami uzależnień, specjalistami w zakresie komunikacji społecznej oraz prawodawstwa. W programie powinna zostać zawarta w szczególności wiedza z zakresu patologii społecznej oraz elementy teorii wychowania, co pozwoli na uzupełnienie wychowania wojskowego skoncentrowanego na systemie kar i nagród (behawioralne) o metody oparte na perswazji (np. mediacji) oraz dydaktyki. W ramach poznawania metod perswazyjnych powinny być prowadzone warsztaty z komunikacji społecznej, a w ramach dydaktyki metody uczenia się i nauczania. Trzeba podkreślić, że program musi być dostosowywany do zmieniającej się rzeczywistości społecznej, a w przypadku zachowań aspołecznych, o czym już wspomniano, wyprzedzać je i opierać się na rzetelnej wiedzy teoretycznej opartej na realnych przykładach. Zadania, jakie stoją przed oficerami wychowawczymi w zapobieganiu zjawiskom aspołecznym, wymagają też przedstawienia optymalnych metod (sposobów) oddziaływań w tym zakresie.

Dużą wartość mają spotkania profilaktyczne z osobami spoza jednostki wojskowej, tj. przedstawicielami policji, prokuratury i żandarmerii wojskowej. Nawiązanie współpracy z instytucjami, które świadczą pomoc osobom będącym w kryzysie, np.: niebieska linia, fundacje, ośrodki interwencji kryzysowej, pozwoli w większym stopniu na zrozumienie problemów drugiej osoby. Ważna przy tym jest regularność oraz konsekwencja w prowadzeniu oddziaływań profilaktycznych. Za efektywne metody oddziaływania uznano izolację, psychoedukację oraz przykład własny. Istotnym czynnikiem jest również oddziaływanie: środowiska (rodzina), dyscyplina, szkolenia wynikające z profilaktyki. Zauważono potrzebę kierowania żołnierzy do specjalistycznych ośrodków, gdzie otrzymają fachową pomoc. Ważnym elementem jest również monitorowanie środowiska chociażby w postaci sondażu diagnostycznego – ankiet. Istotne jest tu edukowanie środowiska żołnierskiego i modelowanie postaw, morale, konsekwentne egzekwowanie przepisów dyscyplinarnych, prawa pracy, a kiedy sytuacja tego wymaga i prawa karnego. Istotne jest również szkolenie żołnierzy z zakresu patologii społecznych, z uwzględnieniem zagrożeń tak dla życia rodzinnego, jak i zawodowego oraz niedopuszczania do ich zaistnienia. Ważne są zajęcia prowadzone w formie kompleksowych warsztatów uwzględniających wiedzę teoretyczną i praktyczne rozwiązania. Istotną rolę w oddziaływaniach profilaktycznych ma włączenie się psychologa oraz kapelana w przedmiotową działalność oraz własny wzór osobisty. Istnieje również potrzeba pełnienia dyżurów konsultacyjnych przez psychologów. Należy jednocześnie mieć świadomość, że nie ma jednej doskonałej metody oddziaływań profilaktycznych.

Profilaktyka musi przybierać formę działań długofalowych przy jednoczesnym jej dostosowaniu do zmieniającego się otoczenia wojska oraz charakteryzować się dociekliwością. Znikome efekty profilaktyczne daje traktowanie zagadnień z zakresu patologii społecznych jako tych, których nie ma. Uwzględnianie tematyki z obszaru działań profilaktycznych (podczas zebrania, odpraw, porad, spotkań, zajęć programowych i dodatkowych) powoduje większą świadomość odbiorców oraz skłania do refleksji.

Podsumowując, za skuteczne metody oddziaływań profilaktycznych w środowisku wojskowym uznać należy spotkania, warsztaty i pogadanki prowadzone przez specjalistów spoza jednostki wojskowej. Ważne jest również zacieśnianie współpracy w tym obszarze z prokuraturą, żandarmerią wojskową, policją, sądem oraz terapeutami. Istotny

jest przykład własny oficera wychowawczego jako autorytetu w tym zakresie oraz konieczność prowadzenia długofalowych i systematycznych oddziaływań profilaktycznych.

Korekty wymaga również przyzwolenie i powszechnie panujące przekonanie, że wulgarny język jest językiem nieodzownie wpisanym w życie koszar (armii). Dlatego postulować należy, aby oficer wychowawczy cechował się wysokim stopniem empatii oraz kulturą, tak osobistą, jak i języka. W działaniach mających na celu zapobieganie zjawiskom nieakceptowanym społecznie wykazywać się musi znajomością środowiska żołnierzy i ich otoczenia, jak również przewidywać, w jakim stopniu zmiany z otoczenia zewnętrznego mogą przeniknąć do wojska i jak temu przeciwdziałać. Ważnym elementem z zakresu kompetencji społecznych jest także posiadanie zdolności negocjacyjnych oraz wiedza z zakresu nauk pedagogicznych i społecznych połączona z doświadczeniem w dowodzeniu, jako jednej z podstawowych kompetencji zawodowych oficera wychowawczego. Pożądaną cechą jest umiejętność szybkiego uczenia się i wdrażania zmieniających się przepisów, podejmowania decyzji. Wymagane jest także nieustanne podnoszenie wiedzy na kursach i szkoleniach w zakresie przestrzegania prawa karnego i dyscypliny wojskowej oraz zachowań aspołecznych. Jednocześnie oficer wychowawczy musi dbać o wysokie morale zarówno swoje, jak i stanu osobowego całej jednostki, co przyczyni się do ograniczenia zjawisk patologicznych w wojsku.

Analizując, na przestrzeni dziejów historyczno-politycznych, powinności żołnierzy zajmujących się obszarem wychowawczym, należy zaznaczyć, iż ciągle ważne wydaje się niedopuszczanie do rozdzielenia kompetencji oraz – obok szczegółowego wyznaczenia zakresu zadań – przejrzystość strukturalno-organizacyjna. Nie ma możliwości, by zastąpiły one kwalifikacje i kompetencje wyznaczonych żołnierzy, nawet jeżeli będą się szkolić i rozwijać swoje umiejętności w pożądanym zakresie.

Podsumowanie

Najistotniejsze wskazania, które nasuwają się po analizie tematu, dotyczą tego, że warto rozważyć możliwe rozwiązania dla systemowej poprawy działalności i funkcjonowania oficerów wychowawczych w przeciwdziałaniu patologiom społecznym w następujących obszarach:

- aktualizacja stanu wiedzy dotyczącej występowania zagrożeń patologicznych wśród żołnierzy;
- ciągłe podwyższanie kwalifikacji i kompetencji w zakresie zapobiegania patologiom społecznym (obowiązkowe, systematyczne szkolenia i kursy) oraz rozwoju umiejętności interpersonalnych;
- odhermetyzowanie środowiskowe – zwiększenie współpracy w obszarze zapobiegania patologiom z innymi instytucjami zajmującymi się również tą problematyką;
- zwiększone docenianie metodą typu „przykład własny”;
- przeprowadzanie sondaży diagnostycznych w celu uzyskania aktualnej wiedzy nt. występujących zagrożeń;
- opracowanie przejrzystych procedur i zasad postępowania w przypadku wystąpienia zachowań patologicznych;

- wsparcie oficera wychowawczego współpracą psychologa lub kapelana w celu aktualnego monitorowania stanu zagrożeń i uzyskania pomocy;
- utworzenie zakreślonej i monitorowanej przez MON transparentnej struktury organizacyjnej oraz zakresu zadań dla obszarów wychowawczych w jednostkach.

Istotnym elementem wpływającym na skuteczne zapobieganie i przeciwdziałanie zjawiskom patologicznym w środowisku żołnierzy jest właściwe przygotowanie i doświadczenie zawodowe oficerów wychowawczych (podoficerów) w siłach zbrojnych RP. Sam Józef Piłsudski podkreślał, że o sile armii decyduje wychowanie. Uważał, że „[...] podstawą armii jest dusza prostego żołnierza. Dopóki dusza ta jest silna, armia wytrwa dołą i niedołą. Dobrym oficerem jest ten, który umie wpoić hart, by ona nawet w smutnych kolejach wojny, niepowodzeniach i porażkach nie załamała się”²².

Bibliografia

- Chmielewska E. (2009). *Od Europejskich do Krajowych Ram Kwalifikacji*. Fundacja „Fundusz Współpracy”. Warszawa.
- Dudzikowa M. (1994). *Kompetencje autokreacyjne – czy i jak są możliwe do nabycia w toku studiów pedagogicznych*. W H. Kwiatkowska (red.), *Ewolucja tożsamości pedagogiki*. Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego. Warszawa.
- Fleming M.P. (2001, sierpień). *National security roles for the national guard*. „Journal of Homeland Security”, 190524.
- Herman M.P. (1998). *Elementy przywództwa*. W J. Szczupaczyński (red.), *Władza i społeczeństwo*. Wydawnictwo Naukowe Scholar. Warszawa.
- Horzyk (2012). *Negocjowanie. Sprawdzone strategie*. Edgard. Warszawa.
- Konarski L. (1997). *Dowódca w sytuacjach społecznych*. Ministerstwo Obrony Narodowej. Warszawa.
- Locke J. (1955). *Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa.
- Łobocki M. (1984). *Metody badań pedagogicznych*. WNiS. Warszawa.
- Mendel T. (1995). *Metodyka pisania prac doktorskich*. Wydawnictwo AE. Poznań.
- Mikołajewska E., Mikołajewski D. (2018). *Informatyka afektywna w zastosowaniach cywilnych i wojskowych*. „Zeszyty Naukowe WSOWL”, 168(2), 171–184.
- Ozga E. (2004). *Kompetencje obywatelskie młodzieży akademickiej oraz ich środowiskowe uwarunkowanie*. Nieopublikowana praca doktorska. Uniwersytet Jagielloński. Kraków.
- Piłsudski J. (1937). *Pisma zbiorowe*, t. V. Instytut Józefa Piłsudskiego. Warszawa.
- Pytkowski W. (1985). *Organizacja badań naukowych i ocena prac naukowych*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa.
- Rogaliński P. (2002, 12 października). *Perswazja werbalna i programowanie neurolingwistyczne*. <http://www.rogalinski.com.pl/marketing-2/perswazja-werbalna-i-programowanie-neurolingwistyczne/> [dostęp 12.03.2018].
- Sikora K. (2016). *Kompetencje społeczne dowódców pododdziałów wojskowych*. Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej. Warszawa.

²² J. Piłsudski (1937). *Pisma zbiorowe*, t. V. Instytut Józefa Piłsudskiego. Warszawa, s. 99.

- Sikorski M. (2004). *Kwalifikacje zawodowe dowódcy*. „Zeszyty Naukowe Marynarki Wojennej”, R. XLV, 156(1), 157–179.
- Sikorski M., Kantz T. (2009). *Teoretyczne podstawy kształtowania kompetencji społecznych podchorążych AWM*. „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej”, R. XLX, 179(4), 185–195.
- Stachowiak Z. (2001). *Metodyka i metodologia pisanie prac kwalifikacyjnych*. Akademia Obrony Narodowej, Wydział Strategiczno-Obronny, Instytut Nauk Ekonomicznych. Warszawa.
- Starostka E. (2007, 1 stycznia). *Kompetencje społeczne a możliwości interpersonalne*. <http://www.psychologia.net.pl/artukul.php?level=254> [dostęp 13.07.2018].
- Stoner J.A.F., Freeman R., Gilbert D.R. (1998). *Kierowanie* (tłum. A. Ehrlich). Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne. Warszawa.
- Sun Tzu. (2012). *Sztuka wojny* (tłum. D. Bakałarz). Helion. Gliwice.
- Toffler A. Toffler H. (1997). *Wojna i antywojna* (tłum. B. Budrecka, L. Budrecki). Muza SA. Warszawa.
- Tokarski S. (1994). *Psychologia organizacji*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego. Gdańsk.
- Turek D., Wojtczuk-Turek A. (2006). *Kompetencje człowieka – tradycja i współczesność*. Szkoła Główna Handlowa. Warszawa.
- Wiśniewski E. (1998). *Metodyka wojskowych badań naukowych, część I, zeszyt I: Wprowadzenie do metodyki i wojskowe badania naukowe*. Akademia Obrony Narodowej. Warszawa.
- Wojciszke B. (2017). *Psychologia społeczna*. Wydawnictwo Naukowe Scholar. Warszawa.

